

МИОМИР ДАШИЋ*

ФИЛОЗОФСКА СИНТЕЗА САВРЕМЕНЕ ИСТОРИЈЕ СОЦИЈАЛИЗМА**

(Поводом књиге академика Драгутина Лековића:
Узроци њројасџи и исџорџске њерсџекџиве социјализма)

Уважени академици,
Поштоваоци дјела академика Лековића,
Даме и господо,

Чини ми част и задовољство да у овом високом дому црногорске науке и умјетности не само отворим промотивни скуп посвећен најновијој књизи академика Драгутина Лековића: *Узроци њројасџи и исџорџске њерсџекџиве социјализма*, која је недавно изашла из штампе (издавач: Inter JU press, Београд 1995, 131), него и да вам ову књигу у синтетичкој форми представим. Чиним то ризикујући да моје представљање ове обимом невелике али садржајем богате књиге буде скромније него што би то можда урадио неки филозоф или социолог по вокацији. Ова књига је и згодан повод да у цјелости учиним осврт на научно дјело академика Лековића, будући да о његовом дјелу није до сада говорено на трибини Академије.

* * *

Лековићева студија, која је повод за овај скуп, рјечито говори како се историјом савремене епохе поред историјске науке подједнако баве и социологија, социјална психологија, политикологија, филозофија, па

* Академик Миомир Дашић, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица.

** Промотивни говор на Трибини Црногорске академије наука и умјетности, 29. фебруара 1996. године.

и неке друге друштвене науке. Истина, историјска наука остаје с изразитом ознаком најсвеобухватнијег приступа изучавању друштвеног развоја, она у ствари синтетизује и резултате из историјског домена и других друштвених наука. Управо студија која је повод за ове редове, иако је превасходно социолошког, политиколошког и филозофског жанра, истовремено је и својеврсна историографска синтеза о најзначајнијим друштвеним историјским кретањима и појавама нашег столећа. Њен садржај негира схватања да се само историчари баве прошлошћу а социолози, социјални психолози, политиколози - садашњошћу, да историчари оперишу само историјским изворима створеним у објективном развоју друштва, за разлику, на примјер, од социолога и социјалних психолога који могу и да стварају нове изворе (интервјуима и другим облицима разговора, посматрањем, анкетирањем и слично). У вези са овим поставља се питање: А зар и историчари савремене епохе нијесу упућени на коришћење извора које могу да стварају социолози и социјални психолози испитујући неку савремену појаву, догађај и историјску личност? Пољски историчар Јиржи Тополски, чувен у свијету као методолог и велики познавалац теорије историјске науке, тим поводом, пише да нема препрека због којих историчар не би предмет својих истраживања хронолошки сматрао отвореним све до садашњости.

Научна пракса, међутим, говори да су историчари много више окренути прошлости од социолога, економиста, психолога, политиколога, филозофа и других. Зато им се приговара да су *per definitionem* конзервативни! Умјесто упуштања у полемику с таквим приговором, јер ово није прилика за полемику, постављам питање: Каква је то конзервативна мисао историчара ако они траже сигуран ослонац у изворима? Зар историчарева опрезност да сачека док се не слегне трусно савремено тле, нарочито у бурним временима, не значи мудрост? Социолози и други научници историји блиских наука не могу данас избјећи "генетске анализе", па и предвиђање будућег развоја. Они много лакше проблематизују савремене појаве и теже да савремени развој прикажу типолошким приступом. Њихови могући промашаји у таквој анализи савремене појаве и предвиђање будућности много мање су подложни критици. Уосталом, историчари се и не баве предвиђањем будућег друштвеног развоја. Предмет њиховог научног интересовања је прошлост, оно што се десило до јуче.

Ово је само наоко удаљавање од предмета књиге академика Лековића. Споменуо сам однос историјске науке и поменутих друштвених наука као историчар по вокацији, будући да говорим о писцу и дјелу које припада више филозофији и социологији. Додуше, ријеч је о научним дисциплинама које су блиске рођаке историјској науци. Зато журим да поставим питање: Да ли је случајно то што се академик Лековић ухватио у коштац с једном овако крупном темом као што је објашњење узрока пропасти реалсоцијализма и прогнозирање даљег могућег

развоја социјализма, што је у једном историјско-социолошком есеју, ерудицијски прегледно и јасно типолошким приступом, покушао да објасни све оно најбитније што је условило крах реалног социјализма, односно бољшевичког модела социјализма у земљама Источне Европе, и да укаже на историјске шансе за ревитализацију социјализма? Одмах треба рећи да није. Јер овај писац је и у нашим и у свјетским научним круговима познат као "високи стручњак за марксизам и социјалистичке теорије", о чему свједоче његове бројне студије из области марксизма и историје теорије социјализма.

* * *

О каквом је научнику ријеч најбоље говоре подаци из његове стручне биографије. Драгутин Лековић је студије филозофије с педагогијом отпочео на Филозофском факултету у Скопљу (1940), а завршио на Београдском универзитету (1947). Био је професор филозофије на Вишој педагошкој школи у Цетињу, затим у Институту друштвених наука и Вишој партијској школи у Београду. Од октобра 1954. до 1965. године боравио је на научном усавршавању наука на *Ecole Pratique Des Hautes Etudes* (1962). Државни докторат одбранио је на Сорбони (1965) под менторством професора Жоржа Гурвича. На препоруку овог социолога свјетског гласа и његових колега, као и на основу успјеха у студијама, похађао је и познате семинаре друштвених наука на универзитетима у Паризу, Бриселу, Лондону, Амстердаму, Женеви и Берну. Међународно удружење социолога француског језика изабрало га је 1956. године за свог члана, а Француски национални центар за научна истраживања ангажовао за рад у сектору за марксологију. Скоро ни један југословенски филозоф није имао такву привилегију да више од деценије проведе на специјализацији у метрополи Француске, гдје су филозофске студије биле утемељене још од оснивања Сорбоне.

У Паризу је написао и одбранио двије дисертације из марксистичке филозофије. У докторској дисертацији *La théorie marxiste d'alienation* (Марксова теорија алијенације) обрадио је основна питања теорије алијенације у оквиру марксистичке филозофије. *Марксизам и филозофија* је Лековићева допунска дисертација, написана полемички различито против оних гледања која су порицала постојање било какве филозофије у марксизму, као и против настојања оних филозофа који су од Марксове филозофије правили инструкције разних идеалистичких теорија. И у осталим својим радовима Лековић се потврдио као мислилац у области марксизма. Бројне су његове студије које о томе свједоче: *Смисао и значај Марксовог изучавања њајријархалних заједница; Енџелс и Диринг; Марксова кријтика Гојског програма; Марксизам и проблеми авангарде; Класици марксизма о пролетерском интернационализму; Марксизам и анархизам.*

Драгутин Лековић је писац и посебне студије о *ушћојијском социјализму*, у којој је освијетлио његову теоријску ограниченост и указао на његове рационалне елементе.

У низу Лековићевих филозофских радова запажен је и његов историјско-социолошки спис *О Париској комуни*, у којем је, поред исцрпног приказа настанка Комуне, начина њеног дјеловања, указао и на њене главне вриједности из краткотрајног искуства. Овим радом он је употпунио дотадашњу марксистичку оцјену о Париској комуни.

Једна од значајних студија Лековића јесте *Дијалектика - метод и систем*, у којој филозофски расвјетљава *појам погледа на свијет*. Ова студија је у научним круговима била прихваћена и сматрана најдубљом филозофском анализом појма погледа на свијет у дотадашњој марксистичкој литератури. Стручна филозофска јавност је високо оцијенила и сљедећу студију овог филозофа посвећену *марксизму као теорији погледа на свијет*.

Споменути радови представљају Драгутина Лековића филозофом свестраног образовања, мислиоца и врсног познаваоца дијалектичког метода у испитивању и приказивању основних проблема савремене антрополошке марксистичке филозофије.

На основу споменутих и других радова, Лековић је одраније стекао глас угледног филозофа-марксисте, што га је водило узлазном линијом ка стицању највиших научних звања: научног савјетника у Институту за међународни раднички покрет (1971), редовног професора по позиву на Филозофском факултету у Новом Саду (1977) и Филозофском факултету у Никшићу и редовног члана Црногорске академије наука и умјетности (1991).

Упоредо с научним стваралаштвом др Лековић је веома запажено иступао са предавањима на угледним научним трибинама у земљи и иностранству. Стални је визитинг-професор на Сорбони, а по позиву држао је, и држи, предавања о савременој марксистичкој мисли и на другим француским универзитетима, учествује на повременим научним скуповима.

Лековић је по позиву Института филозофије Академије наука бившег СССР, јуна 1990. године, одржао два запажена предавања: *Лењин и сјаљинизам* и *Наредни задаци марксистичке филозофије у ери њерсејројке*. Предавање *Лењин и сјаљинизам* публиковано је у часопису "*Историја КПСС*" бр. 3/1991, уз редакцијску оцјену да је у питању један од најбољих радова публикованих у посљедњих неколико година у овом гласилу. Гледиште Лековића о Лењину - једноставно речено о двојакном Лењину, прво као марксистичком теоретичару и писцу, а друго као о вођи Октобарске револуције који је рјешавао практичне проблеме у младој совјетској држави зависно од стварног тока и догађаја - синтетизовано је изложено и у књизи *Узроци њројас-ти и историјске њерсејкиве социјализма*.

Ситуациони Лењин - како га Лековић види, као вођу револуције, за разлику од Лењина марксисте, писца и теоретичара, који радикализује рјешавање револуционарних проблема у пракси - био је образац Стаљину за стварање деспотског комунистичког система владавине - стаљинизма. Ова Лековићева мисао да је ситуациони Лењин, поред ортодоксног марксизма Друге интернационале, други идејни извор стаљинизма, негира схватање филозофа, политиколога, социолога и историчара који тврде да је Стаљин потпуно издвојена историјска појава и да се он не може везивати за Лењина. Лековићево гледиште да је Стаљин "ситуационе Лењинове ставове и одређења узео (је) као суштинске ознаке лењинизма" постало је преовлађујуће у научним круговима. Његову мисао да лењинизам, онако како га је поимао Стаљин, "представља антидемократско, ауторитарно, антицивизацијско и мизантропско учење", мало ко негира у филозофским круговима.

Да је Лековић као филозоф-марксиста цијењен и на Западу и Истоку говори и чињеница да је Академија наука бившег СССР превела на руски језик његову докторску дисертацију и у нешто сажетој верзији је штампала.

Посљедње године, од 1991. наовамо, испуњене су Лековићевим саопштењима на међународним научним скуповима (у Француској), посвећеним хладном рату, кризи социјализма и његовом краху, глобалним политичким и социјалним проблемима савременог свијета. Његова научна активност била је запажена и иступањем са рефератима на научним скуповима у земљи: *Филозофско осмишљавање Тринаеситојулског усјанка; Хероика и њраџика народноослободилачке борбе* и другим саопштењима и др.

* * *

Прилика је да нагласим да је Драгутин Лековић у три своје студије под називима: *Идеолошка њересџројка; Основни услов модернизације социјализма и Морална криза нашеџ друшџива и њроблем социјалистџичкоџ морала* - уочио бројне слабости и деформације емпиријског социјализма у цјелини и посебно југословенског самоуправног социјализма. Ове студије су у ствари биле уводне за његову најновију књигу. Оне свједоче да је писац од раније уочио дубину кризе реалног социјализма и наслутио могући његов крах, ако се субјективне снаге организовано и креативно не ангажују да перестројка у СССР-у и реформе социјализма у другим земљама успију. Ове студије данас нам изгледају као својеврсна документа, о томе како је њихов аутор прије шест година "сијао со". Послије тога није писао обимније радове. Али није ни ћутао. Иступао је са запаженим предавањима и саопштењима и у нашој земљи и у иностранству. Свјестан да изговорено ако се необјави брзо одлази у заборав, одлучио се да та своја казивања и размишљања преточи

у књигу *Узроци њројасџи и њерсијекџиве социјализма*, у којој је приказао магистрални ток реалног социјализма од његове генезе до слома.

Нешто опширнији осврт на стваралаштво Драгутина Лековића учинио сам зато да бих показао да је он био и остао - како и сам каже - "тврди марксист и ватрени присталица социјализма", да су марксизам и социјалистичка теорија били окосница његовог "научног и практичног дјеловања", да је све то радио с дубоким увјерењем да је "марксизам, као радикална критика отуђења и најцјеловитија теорија разотуђења, најхуманија идеологија нашега времена, и да социјалистичко друштво, по својим позитивним квалитетима, може бити далеко изнад капиталистичког друштвеног система". Лековићево цјелокупно научно дјело говори да је он "непосредно и превасходно служио идеји" социјализма и да јој је и на крају XX вијека, како га један пјесник назва: "вијека вукоједа", када је реални социјализам доживио неслућени крах, остао приврженик, не кријући своје опредјељење "за једно хуманије друштво засновано на једнакости и слободи".

Генетичком анализом социјалистичке теорије и историјског развоја социјализма, аутор је рељефно означио коријене и узроке краха реалсоцијализма као догађаја од свјетско-историјског значаја. За објашњење тог краха он истиче три основна гледишта, која су, највећим дијелом, зависна од "идеолошко-политичке оријентације њихових представника". *Прво* објашњење узрока краха налази у слабостима самог система реалног социјализма; *друго* у капиталистичкој завјери (спрега Запада и Ватикана) и *треће* у перестројки у СССР-у коју је неуспјешно водио Горбачов са својим сарадницима, а која он каже - није била потребна. Он у анализи узрока слома реалног социјализма узима у обзир све објективне околности, како *унуџрашње совјејске* и оне у *социјалистичкој заједници*, тако и међународне. Дужну пажњу поклонио је *субјективном* фактору, личностима, њиховој дјелатности и одговорности за слом система. Све је то уздигао на степен тоталитета. Његова се анализа превасходно заснива на интердисциплинарним научним критеријумима. У методолошком погледу Лековић је спровео историјску и логичку, индивидуализирајућу и тоталитаризирајућу анализу; другачије речено, вршио је анализу засновану на критици и рационалном чињеничном и вриједносном поимању историјских појава.

Полазећи од тих научних критеријума Лековић констатује да је *реални социјализам било идеолошко друштво* par excellence. Зато је и узроке његове пропасти најприје потражио у идеолошкој сфери, у идеологији на којој је оно било засновано. Први узрок идеолошке природе је, по аутору, *замјена марксизма бољшевизмом*. У доказивању овог узрока слома реалног социјализма Лековић каже да се није остварило Марксово становиште о побједи социјалне револуције у земљама високо развијеног капитализма, које је сматрао темељним условом за остварење идеје социјализма. И Маркс и Енгелс су сматрали да

радничка класа не треба да изводи револуцију и узима власт у неразвијеним условима, у привредно заосталим земљама. У својим теоријским разматрањима Енгелс је предвиђао да социјална револуција и њено ново друштво немају историјске перспективе, да радничка класа, ако није формирана у високо развијеном капиталистичком систему, неће моћи успјешно да управља државом. А Маркс је у извјесном смислу антиципирао стаљинизам као бруталну форму социјализма ако социјална револуција победи у заосталој капиталистичкој земљи. Маркс успјех новог друштва - пише Лековић - није везивао само за развитак производних снага и економских односа, него и за друге тековине претходног капиталистичког система - политичке, културне, умјетничке и капиталистичке. Ријечју Марксова визија социјалистичког друштва "елаборирана је на тековинама *зајадно-евројске цивилизације*". Он, Маркс, је допуштао могућност да у појединим земљама Западне Европе социјализам може бити утемељен и путем *парламентарне демократије*.

Супротно Марксовом и Енгелсовом упозорењу да треба избјећи извођење социјалне револуције у неразвијеним земљама, што се односило и на царску Русију, большевици на челу с Лењином су сматрали да се у ери империјализма, као трулећег и паразитског стадијума капитализма, који до усијања заоштрава друштвене супротности, не мора чекати да сазру сви услови за социјализам, већ одмах треба приступити освајању политичке власти као прве битне претпоставке за изградњу социјалистичког друштва. Лењин је - наглашава Лековић - у својим радовима доказивао да учење Маркса и Енгелса о социјалној револуцији подлијеже модификацији "обичног историјског тока", а са њим су били сагласни скоро сви большевички теоретичари и лидери. У складу са Лењиновом "модификацијом обичног историјског тока", большевици су водили идејну пропаганду и извели 25. октобра (7. новембра) 1917. године револуцију, освојивши политичку власт у Русији, земљи која је била знатно неразвијенија од западних земаља. Тиме је извршена *замјена марксизма большевизмом како у домену теорије тако и у домену револуционарне праксе* - закључује Лековић.

Лековић не критикује Лењина и большевике због тога што нијесу чекали на сазријевање историјских услова за освајање политичке власти, иако је било боље да је социјална револуција изведена по *историјском редоследу*. Његова критика се своди на то што большевици освојену политичку власт нијесу користили "на други начин". Ипак, Лењин и большевици су успјешност Октобарске револуције везивали за побједу револуције у развијеним капиталистичким земљама, јер большевичка побједа је "само половина победе, или чак и мање". Али, упркос таквог гледања, Лењин и остали большевички лидери - истиче аутор ове студије - сматрали су да је извршен свјетски прелом у историји, да је завршена и "епоха буржоаског демократског парламентаризма" и да је започело "ново поглавље светске историје; епоха пролетер-

ске диктатуре." Лековић је показао да су то биле заблуде бољшевика, одушевљених освајањем политичке власти.

Журба да се ново друштво организује по традиционалним комунистичким принципима, брзим рушењем наслијеђеног друштвено-економског система, подруштвљавањем производње, елиминисањем тржишта и слободне трговине, организовањем непосредне размјене производа између индустрије и ситне сељачке производње и друге комунистичке мјере, у вријеме када се у земљи водио грађански рат и дјеловала спољна војна интервенција - условила је драматичне тешкоће с негативним посљедицама. Штетност грешака и промашаја у економској политици непосредне колективизације Лењин је, 1921. године, упоредо са посљедицама грађанског рата и спољне војне интервенције. Све те погрешке долазиле су из велике револуционарне журбе и "из жеље да се, у неразвијеној земљи, прескачу етапе" - каже Лековић.

Лењин је, уочивши погубност такве сувише велике револуционарности, нарочито у сфери економске политике, прокламовао "прелаз у други воз (првих мјесеци 1921), означивши то политичком синтагмом *Нова Економска Полиџика* (НЕП), односно првом *йересџројком* цјелокупне економске политике. Према томе - каже Лековић - Лењин је творац и термина перестројка, као и концепције промјена не само у сфери економије него и у осталим доменима друштвеног и политичког живота. НЕП је, по Лењину, представљао "прелаз на обнову капитализма у знатној мјери". Лековић то стање означава само привременим, јер је - каже он - Лењин вјеровало да ће социјализам надјачати капиталистички начин производње и његове носиоце.

Занимљиво је и Лековићево објашњење како је Лењин настојао да спроведе перестројку у бољшевичкој *йарџији*, да би ускладио њену дјелатност са новим задацима изградње социјалистичког друштва. "У оквиру перестројке партије - каже Лековић - спада и Лењинов предлог да се Стаљин, због нетолерантности и грубости према сарадницима, уклони са руководећег мјеста у партији". Лењина перестројка је подразумијевала и измјену *сџила рада* најважнијих органа у партији и држави, али она у тим доменима није дала резултата. Лековић констатује да перестројка није реализована, односно довршена, јер је почетком 1924. године Лењин, као њен творац, умро. Међутим, тачно запажа: да је Лењин и остварио *йересџројку*, она не би социјализам "сасвим ослободила његове *исџоријске* ограничености тј. *незайивне* економско-историјске основе са које се стартовало" у изградњи новог друштва. Јер из неразвијених историјских услова, по Лековићу, проистекле су "три значајне негативне консеквенце": 1) *йоџрешно йрофилуирање социјализма*, 2) *одсусџво йолиџичке еманџијације*, као *неоџходне* претпоставке *људске еманџијације* и 3) *замјена бољшевизма сџаљинизмом*.

Треће поглавље ове књиге Лековић је посветио анализи извора и претпоставки стаљинизма. Показао је који су основни извори стаљинизма и како је дошло до тога да стаљинизам постане доминантна доктрина у изградњи социјализма не само у СССР него и да буде интернационално призната идеологија. Стаљинизам се изњедрио на руском тлу у процесу изградње социјалистичког друштва, али он није само руска, или совјетска појава. Лековић доказује да су извори стаљинизма и совјетски и глобално историјски, и то: 1. *идејни*; 2. *ојшћееисторијски*; 3. *специфично совјетски* и 4. *персонални*.

У идејне изворе стаљинизма аутор најприје убраја ортодоксни марксизам Друге интернационале која је слом капитализма сматрала природно-историјском нужношћу, а Марксову теорију *завршним* системом. Лековић ортодоксне марксисте, који су надградњу новог друштва сагледавали превасходно кроз државу, етатизацијом друштва, карактерише *фајталистима*. Други идејни извор стаљинизма аутор види у Лењиновом учењу, у *лењинизму* како га је назвао и схватао Стаљин, као добар познавалац Лењиновог дјела. Наиме, Стаљин је сматрао да лењинизам допушта идеолошко насиље, да легализује ауторитарност, и да он, као ауторитарни руководилац у партији и држави, у ствари диктатор, најбоље остварује Лењиново идејно наслеђе. Своју анализу Стаљинове теоријске и практичне разраде Лењиновог идејног револуционарног наслеђа, Лековић закључује констатацијом да код "Стаљина постоји континуитет у односу на Лењина, али је *дисконинуишеи већи и бијнији* него континуитет." Ријечју, "стаљинизам представља деформацију лењинизма."

У уопште историјске изворе стаљинизма, по Лековићу, спадају: 1. Одсуство социјалне револуције у западноевропским капиталистичким земљама; 2. Недовољна подршка међународног пролетаријата младој совјетској држави; 3. Стална организована борба међународне буржоазије против СССР; 4. Појава нацизма и тактизирање и кокетирање земаља западне демократије, на рачун СССР; 5. Неуспјех антифашистичке борбе у Шпанији и привремени неуспјех кинеске револуције. Ове и друге чињенице учиниле су да је СССР остао усамљен, да је против себе имао скоро читав свијет, што је Стаљин искористио за јачање своје функције генералног секретара комунистичке партије, функције коју је *уздигао до култи*. У вези са овим Лековић тачно примјећује да је тако настао и персонални извор стаљинизма који је произашао из Стаљиновог менталитета и личних особина: пренаглашене амбиције да сам одлучује, склоност догматизму, грубом понашању, нетолерантности и ликвидацији оних који другачије мисле, у сталном измишљању непријатеља и сл. Занимљиво је да писац сматра да је све то што је Стаљина уздигло на пиједестал комунистичког божанства дошло и под утицајем његовог теолошког образовања.

И поред деформација социјализма стаљинистичког типа, унакажености социјализма уопште, Лековић је изричит да Стаљин "није непосредно крив за пропаст реал-социјализма, јер је тај социјализам пропао 37 година после Стаљинове смрти." Ипак, он допушта да је Стаљин неспорно историјски крив и одговоран што је створио стаљинизам као систем који је оставио у наслеђе својим сљедбеницима.

Интересантно је Лековићево становиште да су последице побједи над фашизмом и његовом варијантом нацизмом, чему је СССР дао највећи допринос, постојали услови да се реформише и демократизује социјализам. По његовом увјерењу, ту реформу је био спреман да подржи међународни раднички и комунистички покрет, "јер је он не само био окренут Моксви, него и јер је био строго централистички." Ово становиште, међутим, у најмању руку подлеже озбиљној научној расправи. Умјесто упуштања у опонирање довољно је поставити питања: Да ли се совјетско друштво без демократских институција и контрамоћи могло реформисати и да ли је могло да се реформом лиши једне апсолутне власти којој је на врху пирамиде стајао диктатор који више није видио границе своје моћи чинећи масовна брутална самовољна дјела? Која је то апсолутна власт (а стаљинизам је био *par excellence*), било да ју је држала само једна личност, или, група лица, приступала демократским реформама лишавајући себе неограничене власти? Историјско искуство говори да владавина једне партије, једне цркве, једног клана, једног етноса и једне личности, без алтернативних установа контрамоћи, скоро нигдје није вршила демократске реформе, није задржала у подривање своје моћи.

Лековић је доста простора посветио научној критици деформација реал-социјализма, догматизма, односно главним доктринарним узроцима пропасти социјализма. У најбитније узроке кризе и пропасти реалног социјализма он убраја и ригорозни *монизам* својине и елиминисање свих других облика својине и *саијанизацију* тржишта. Истина, има и противрјечности у тврдњи да су монизам својине и "командна економија подстакли" привредни "раст и релативно брзо увели" Совјетску земљу "у најразвијеније земље света". Поставља се, међутим, питање одрживости ове тезе, ако данас неки водећи економисти, па и социолози и други аналитичари не само руског друштва, тврде да Русија заостаје цијело столеће за развијеним капиталистичким државама Запада!?

У битне узрочнике краха реалног социјализма Лековић елаборира још и диктатуру пролетаријата схваћену као ауторитарну власт, деформације у социјалној сфери, апстрактни интернационализам, занемаривање опасности од ултранационализма, фатализацију краха капитализма, фатализацију историје уопште, фатализацију побједи над фашизмом, фатализацију везаности совјетских грађана за социјализам, разне видове отуђења, антрополошке узроке (начин живљења народа), дезиндивидуализацију личности, кадровски фактор тј. недораслост

и неспособност партијских и државних руководилаца, противрјечности између потреба и могућности друштва, стагнирање и опадање продуктивности, корупцију, непотизам, као и друге слабости социјализма. Приказујући реални социјализам у овако грубом виду, писац истиче да је мотивисан *револуционарном њедагођијом*, односно жељом "да се његове слабости тако јако истакну да би свима, који се и даље боре за социјализам, биле *сјална и неѡѡзива ѡѡмена*".

Пето поглавље ове књиге посвећено је покушајима Хрушчова да реформише социјализам у СССР-у послје Стаљинове смрти. Та реформа се, међутим, сударала "*са ѡбјективним и субјективним тешкоћама и ограничностима*", па није испунила постављене циљеве. У ограничности Хрушчовљевог подухвата Лековић убраја: властиту стаљинистичку прошлост реформатора, одвајање култа личности од друштвено-политичког система (правилна политика се не реализује), чињеницу да је Хрушчов много више знао *шћа и како не шћреба*, него *шћа и како шћреба* радити. Хрушчов је - каже Лековић - био врло критичан према Стаљину, а некритичан према себи иако је са њим дуго сарађивао и активно учествовао у стаљинистичким чисткама. Дакле, Хрушчов није био на нивоу великог историјског задатка - сламања стаљинизма и демократизације социјалистичког друштва. За такву грандиозно замишљену реформу он није имао ни *шеоријског* знања ни *шћрактично-ѡрганизационих сѡспособнѡсти* и *искусѡва*, као ни државничке чврстине. Заплашени Хрушчовљевим радикализмом, Стаљинови сљедбеници у врху КПСС и државе, а имајући у виду његове слабости и волунтаристичке методе и управљања, смијенили су га са свих функција, а ново руководство, на челу са Л. И. Брежњевом, осуђујући субјективизам Хрушчова, прокламовао је политику *ревѡлоризације ѡбјективне законѡшћѡсти*.

Објективно је то значило само парцијално кориговање система. Стаљинизам је замијењен *неѡстаљинизмом*. Снажна централизација снага и ресурса, ојачана идеолошком хомогенизацијом, учинила је да се СССР шездесетих и седамдесетих година, уздигне на ниво свјетске суперсиле. Заплашен снагом Совјетског Савеза, Запад је интензивирао хладни рат, наметнуо трку у наоружању, појачана је борба између капитализма и социјализма и на спољашњем и на унутрашњем плану. Та свеопшта конфронтација Запада и СССР - закључује Лековић - условила је исцрпљивање социјализма на економском плану, док је са западним богатим земљама омогућила знатну технолошку предност. Већ крајем 70-тих година осјетили су се знаци замора и стагнације, а затим и знатног заостајања СССР за Западом. Знаци озбиљне кризе - тачно запажа Лековић - јавили су се не само у области технологије и економије него и у области друштвених и политичких односа. Западне земље то користе, удружују се с Ватиканом (амерички председник

Роналд Реган састаје се 7. јула 1982. године у Ватикану са папом Јованом Павлом II) и изграђују стратегију борбе за рушење комунизма.

Шести дио ове књиге испуњен је анализом покушаја совјетског партијског и државног руководства, на челу са Михаилом Сергејевичем Горбачовом, да перестројком отклони узроке кризе, убрза технолошки и економски развитак, оздрави друштвене односе и препороди реални социјализам уопште. Лековић је дао приказ генезе перестројке, за чијег оца се сматра Горбачов, али коју он с правом везује за Лењина, указујући на њене главне елементе, објективне и субјективне тешкоће њеног спровођења у живот, промашаје, отпоре конзервативних снага реформама, сукобима унионизма и националистичког сецесионизма, Горбачовљевој неодлучности да оствари замисао перестројке. Критички просуђујући улогу Горбачова у спровођењу перестројке, Лековић му оштро замјера што је сматрао да је реформа совјетског друштва - реал-социјализма подједнако корисна и за Исток и за Запад и да ће је из тих разлога Запад подржати. Запад не само да није пружио подршку перестројци него је учинио све да она пропадне, да се не оствари. Слабости перестројке, по Лековићу биле су, поред осталог, и у томе што она није успјела да реализује своје борбене пароле: *гласнось, демократија и плурализам*, јер руководство није знало да их непосредно стави у функцију стратешких циљева реформе социјализма. Иако је перестројка била замишљена као *револуција одоздо*, стварно се одвијала као манифестација *револуције одозго* - каже Лековић.

Далеко би одвело набрајање свих узрока пропасти реал-социјализма, како их види и елаборира Лековић, анализирајући спровођење перестројке и улогу њеног главног актера Горбачова. Занимљиво је, међутим, истаћи да он, између осталог, поставља питање: није ли перестројка пропала и реални социјализам доживио крах и због наводне издаје Горбачова, Јавлинског и Шеварнадзеа, о чему многи и у Русији и ван ње говоре и пишу. За потврдан одговор он, додуше, не нуди доказе, јер их за сада нема, остављајући да то питање разријеша историја. Негира и раширено мишљење да је социјализам *нужно морао проићи*, јер његов крах није био предодређен историјом, није био неизбјежан. Сматра једностраним и објашњење да се реални социјализам сам *урушио*, како тврде милитантни антикомунисти - присталице *теорије имплозије*, или да је "побијеђен од моћнијег капиталистичког антагонисте". Слому реалног социјализма допринијсла су, закључује Лековић, оба ова фактора, *"али више унутрашњи него спољашњи"*.

На питање: Да ли је побједа "међународног капитализма над реалним социјализмом тријумфална побједа", како, иначе, тврде антикомунисти и протагонисти капитализма, или *Пирова побједа*, Лековић одговара да је у питању ово друго. У прилог своје тезе да је то више *Пирова побједа* него *тријумф* капитализма, он наводи да је сломом реалног социјализма отворено више проблема од свјетско историјског

значаја за која мора сам да одговара капиталистички систем. Нестанком реалног социјализма капитализам је изгубио моћног конкурента, и то на свјетском нивоу, а то ће - сматра Лековић - имати за посљедицу успоравање даље модернизације и на дужи рок отвориће врата стагнацији и вјероватној кризи капиталистичког друштвеног система уопште. За озбиљну је не само научну расправу и ауторово упозорење да је оно што се догодило са реалним социјализмом више Пирова побједа него тријумф капитализма. У којој мјери ће то бити тријумф - зависиће од даљег развоја Русије и рјешавања њених унутрашњих проблема, "јер ако се тамо догоди оно што се десило на просторима Југославије", онда би то "с обзиром на арсенале термо-нуклеарног оружја" могло довести и до праве трагедије за цијело човјечанство.

Писац оспорава мишљења оних који тврде да крах реалног социјализма значи *прекрејницу свјетске историје*. Истиче и неодрживост тезе Франсиса Фукујаме о "крају историје", односно оспорава његову тврдњу да је остварена дефинитивна побједа "либерализма на свјетском плану" и да је тиме наводно остварена слобода као највеће достигнуће историје.

Сва споменута и друга питања постављена у овој књизи су изазовна, првокративна за даљу научну и политичку дискусију. Аутор их поставља, даје одговоре, често изнијансиране, на нека одговора без категоричких тврдњи. У сваком случају његова је заслуга што је покренуо многа питања савремене епохе, која ће заголицати пажњу не само научних кругова него и широке културне и политичке јавности.

Једно од питања која посебно подстичу читаоца на размишљање јесте његова подјела социјализма на *мейројолни* и *периферни* и одређивање стварног статуса Кине у оквиру постојећег социјализма. Под појмом *мейројолни* социјализам он подразумевијева реал социјализам бившег СССР, док социјализам осталих земаља сврстава у *периферни*. Такву подјелу он темељи на анализи достигнутог нивоа економског, друштвеног и општекултурног развоја социјалистичких земаља. У прилог легитимности своје подјеле социјализма он истиче да се данас и постојећи капитализам дијели на метрополни и периферни. Стојећи на подјели социјализма на метрополни и периферни, Лековић Кину, с обзиром на степен њеног економског развоја и њену свеукупну зрелост у смислу *мейројолног социјализма*, ипак сврстава у ред земаља *периферног социјализма* (заједно са Сјеверном Корејом, Кубом и Вијетнамом). Истина, каже он, Кина се последице слома совјетског система и распада СССР објективно све више јавља *мейројолом* постојећег социјализма, иако ће, да би то и постигла, морати да буде још економски развијенија и да учини да "социјализам кинеских боја" поприми и многе опште човјечанске садржаје. Његов закључак је да метрополни социјализам треба да буде не само богатији по садржају већ и знатно универзалнији по форми.

У овој студији Лековић говори и о перспективама и филозофији социјализма уопште, па и социјализма у земљама Запада. Он вјерује, без обзира на слом реалног социјализма, да није наступио период *посл-комунизма* (појам је идеолошки, а не научни), и да социјализам има перспективу развоја. Пракса је показала да само модел бољшевичког социјализма нема будућности. У том смислу писац се и дистанцира од бољшевијизма и реалног социјализма, дакле чини дистинкцију "од превазиђених облика социјализма и неадекватне борбе за социјализам у садашњим условима". Такав његов критички став се мора научно уважавати, без обзира што је "познат као тврди марксиста и ватрени присталица социјализма" још од младости.

Већ речено јасно говори да Лековић није мислилац утописта нити догматик који вјерује у само један модел социјализма, већ филозоф научник који рационално критички промишља погрешност примјене доктрине и метода руковођења реал-социјализмом. Његово је увјерење да сломом реалног социјализма није пропала и његова идеја. За потврду овог свог увјерења он наводи више чињеница из историје савремених политичких кретања, прије свега све снажније импулсе лијевих снага у земљама бившег реалног социјализма, њихове изборне побједи, или буђење левнице и у западном капиталистичком свијету.

Комунистичка левница, настала почетком XX вијека, доживјевши успон након успостављања власти у Октобарској револуцији 1917. године у Русији, свргнута је са власти 1990/91. године у СССР и свим земљама у Источној Европи без икаквог крвавог отпора. Заправо она је демисионирала са власти. Биле су то тзв. "плишане" револуције. Једино је на простору бивше СФРЈ дошло до веома крвавог рата, али ни ту се није радило о сукобу левнице и деснице, него о етничком па и вјерском ратовању, о судару помахниталих националиста. Посљедњих годину-двје дана комунистичка левница биљежи знаке не само опоравка већ и респектабилног јачања (комунистичке партије Русије, Украјине, Чешке) о чему говоре изборни резултати за поједине парламенте у земљама бившег реал-социјализма. Комунистичка левница данас очигледно не инсистира на марксизму-лењинизму као теорији револуције, није ни тврди поборник атеизма, има изнијансиран став у односу на облике својине, не инсистира на заоштравању класне борбе и успостављању диктатуре пролетаријата. Ријечју, левница се залаже за демократизовање друштва у оквирима парламентарних система.

У условима грубе обнове капитализма, чак и његових најпримитивнијих облика и садржаја и дрског пљачкања друштвене и државне имовине у свим бившим земљама реалног социјализма - више од двије трећине становништва нашло се у стању великог сиромаштва и крајње биједи. Та тешка социјална ситуација као да даје поједине изгледе левници да конституише своје политичке програме тражећи побољшање положаја тих слојева.

Ваља истаћи да и социјалдемократске партије Запада, које су се одраније ставиле у службу модернизације капитализма, критикујући комунистичке недемократске режиме, такође преживљавају озбиљну кризу. Зато и оне трагају за својим новим политичким идентитетом. Јер, и на Западу једна трећина становништва живи у сиромаштву и социјалној биједи, налазећи се на друштвеним маргинама. У свијету развијеног капитализма свега до 15% становништва сматра себе капиталистима. У земљама Источне Европе, као и на простору претходне Југославије, чак и 90 одсто људи гаји илузије да је настало право вријеме да постану капиталисти! Те илузије, безобзирано пљачкање народа од скоројевићких капиталиста, крајња биједа више од двије трећине становништва и друге социјалне и националне невоље, дају повољне шансе љевници да јача своју улогу у парламентима и да могуће мирним путем осваја власт. Њено даље политичко дјеловање вјероватно ће бити усмјерено ка јачању цивилног друштва. Када је ријеч о простору претходне Југославије, треба рећи да ће завршетак ратовања у Босни и Херцеговини и смиривање трусног тла, на простору бивше СФРЈ, а то тврди и Лековић и други озбиљни друштвени аналитичари - ићи у прилог јачању љевнице. Но, то указује и на опасност да милитантне снаге - унутрашње и спољашње - наслућујући такво кретање могу да буду још агресивније у распиривању етничких, грађанских и вјерских и других супротности и отварању нових ратних сукоба и жаришта.

* * *

Лековић је, као што је већ речено, и у својим ранијим радовима, иако се критички односио према реалном социјализму, том изразитом болшевичком моделу, ипак, као приврженик и изврстан познавалац марксизма и социјалистичке теорије, узимао социјализам претежно "са боље и љепше стране." То је чинио, како сам каже, "из историјско-класних разлога" и из убјеђења "да би свако слабљење социјалистичког фронта", у условима хладног рата, "више користило капиталистичком антагонисти него социјализму." Другим ријечима, плашио се да би и ригиднија критика реалног социјализма довела до његовог слабљења, а то би проузроковало и рушење свега осталог, па и социјалистичких држава. Колико ће наука уважити овакво резонување овог филозофског и политичког мислиоца остаје да се види. Оно што се може прихватити као његова искрена исповијест јесте да је мање-више у свим својим радовима бранио цио емпиријски социјализам, иако је увиђао да он није на нивоу социјалистичке доктрине. Чинио је то из бојазни да би оно што ће доћи послје њега било много горе. Догађаји у посљедњих пет година у свијету и у нас као да иду у прилог овог ауторовог увјерења. Друго је питања да ли ће ови његови ставови наићи на подршку у научним круговима.

Још једно крупно питање које је покренуо Лековић у овој својој мислима надахнутој књизи, чини се, заслужује размишљање и могући коментар. Наиме, он истиче да је као марксиста реални социјализам бранио "и из осећања словенског патриотизма - чињенице да су се Словени, благодарјећи том политичком систему уздигли не само на највиши ниво" своје историје него и "на ниво главног субјекта савремене свјетске историје". Ова мисао се не може узети условно као тачна, али је краткотрајност тог полета у словенском свијету и свијету уопште, и нарочито тешке посљедице и трагичности које је реални социјализам оставио Словенима у историјско насљеђе, очигледно доводе у озбиљну сумњу. Нијесу само аниткомунисти ти који доказују да је управо владавина реалног социјализма бацила Словене један вијек уназад у цјелокупном развоју за западним свијетом. А шта рећи за десетине милиона жртава тог система?

Као стваралац изврсног смисла за синтезу, Лековић је овом студијом показао како је лоше занемаривати историјско искуство и потцењивати историју, а то су управо чинили протагонисти идеологије и праксе реалног социјализма. То занемаривање и потискивање искуства историје, потцењивање поука историје, као што су показали догађаји и појаве које су предмет Лековићеве анализе, било је кобно и за наше и друге народе. Стога његову књигу можемо узети и као осветничку парадигму потискивања историјског памћења ранијих генерација. Она је и свједочанство и опомена како са историјске позорнице брзо одлазе оне друштвене снаге које умишљају да историја почиње од момента њиховог доласка на власт олако проглашавајући тај чин историјском прекретницом. Књига је значајна и по томе што јасно говори како страдају и трагично пролазе оне друштвене снаге и њихове вође због непоштовања музе Клио, њених начела и поука. Трагичним се показало управо за словенски свијет то што су комунисти бахато и самовјерено сматрали да од њиховог освајања власти почиње нова ера у историји и што су, прокламујући бољу и свијетлу будућност вјечитом, потцењивали прошлост и што се нијесу ослањали на богато историјско насљеђе и на познавање одавно трасираних путева којима су се кретали њихови народи. Зар нијесу словенске државе - федерације - доживјеле сломове, поред осталих узрока, и због тога што њихова вођства нијесу извлачила потребне поуке из прошлости, што су нагло напустила и разорила уходане трасе националних путева који су им омогућивали сигурније кретање у будућност.

И да закључимо: Лековићева књига *Узроци њројасџи и истџоријске њерсџекџиве социјализма*, представља једну занимљиву панораму историјских, социолошких, марксистичко-филозофских и политичких идеја овог суровог двадесетог стољећа, стољећа најкрвавијих свјетских ратова и социјалних револуције које су из темеља потресале земљину куглу. Она упозорава да посљедице тих потреса још трају. Њих очи-

гледно не може смирити ни насилно прокламовани *нови свјетски њоред* који диктира данас само једна суперсила. Ауторове промишљене анализе узрока пропасти реалног социјализма, који је и сам имао програм уређења свијета у његовим идејним замислима и према моделу бољшевичко-стаљинистичког социјализма, може бити драгоцено искуство и за оне свјетске снаге које се данас одушевљавају "крајем историје", јер у историји су преврати и ломови сасвим могући и дешавају се баш онда када се вјерује у оствареност "новог свјетског поретка". Историја зна за многе поразе сила које су покушавале да свијет уређују по својим мјерилима и за своје интересе. Таквих пораза било је и у овом нашем стољећу.

Miomir Dašić

PHILOSOPHICAL SYNTHESIS OF THE MODERN HISTORY OF SOCIALISM
(On the occasion of the book "Reasons of failure and historical perspective of
Socialism" by Dragutin Leković)

Summary

In his book under the title: "Philosophical synthesis of the modern history of Socialism", the author has reviewed the book (Beograd 1995) by the academician Dragutin Leković, treating the reasons of breakdown of Socialism from the philosophical, sociological and historical standpoint and indicating its historical perspective. He has also pointed out the complete work of the academician Leković and his preoccupation by the idea of Marxism that is characteristics of the way of thinking even in this book.

Beside the acknowledgement some critical analysis regarding the author's thesis of failure of Real-Socialism have been made.

